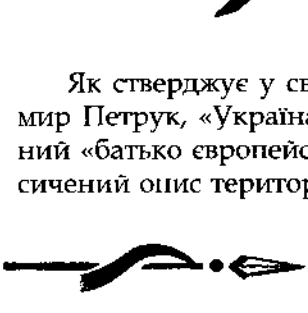
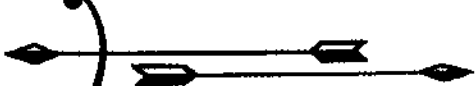

**ФОЛЬКЛОРНИЙ ШЕДЕВР —
СКАЗАННЯ СКІФО-САРМАТО-АЛАНСЬКОГО
ГЕРОЇЧНОГО ЕПОСУ — ПОПЕРЕДНИК
УКРАЇНСЬКИХ ДУМ**

Історія України нараховує тисячоліття й тисячоліття, але тільки період скіфської доби вперше всебічно висвітлено писемними джерелами, а в подальшому науковими археологічними відкриттями в основному в Північному Причорномор'ї, що дає змогу застосувати ретроспективний метод для заглиблення і в доскіфську праісторію з виходом на загальну індоєвропейську проблематику.

Як стверджує у своїх працях відомий український історик Володимир Петрук, «Україна може пишатися тим, що загальноєвропейський вчений «батько європейської історії» Геродот дав такий інформаційно насичений опис території нашої країни, її культури, якого, окрім Еллади,

не має жодна з країн Європейського континенту. Отож маємо всі підстави вважати Геродота «батьком української історії», а також географії та етнографії, описаних у четвертій книзі його «Історії», яка називається «Скіфський логос».

Хоча українці-слов'яни не є прямими нащадками іраномовних скіфів, але наші далекі прапрадіди, поза сумнівом, жили на цій землі в ті античні часи, коли всі її мешканці називалися єдиним геополітичним терміном «скіфи». Волею історії ми є володарями тієї багатой духовної і культурної спадщини, яку Тарас Шевченко, маючи на увазі степові скіфські кургани, оспівані кобзарями й козаками, називав «Славою України».

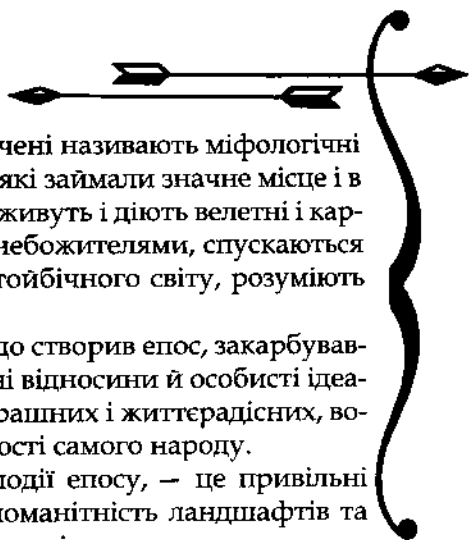
Важливий і міжнародний аспект усвідомлення територіальної та духовної спадкоємності сучасної України принаймні від часу Великої Скіфії. Майбутнє єдиної спільноти європейських народів передбачає не тільки економічну інтеграцію, а й контамінацію національних історій — вироблення загальноєвропейської історичної парадигми. Вона має підняти рівень усвідомлення тієї виняткової ролі, яку в античний період відігравали країни Причорномор'я, зокрема Західного і Північного. В основу її може бути покладено поняття особливого у світовій історії «осьового часу» (приблизно з VIII до II ст. до н. е.), запропоноване в середині минулого століття Карлом Ясперсом у праці «Смисл і призначення історії».

І от, через дві тисячі років, не інакше як чудом можемо назвати дивовижну долю «Нартських (героїчних) осетинських сказань», які дійшли до наших часів завдяки народним розповідачам-співцям, що передавали їх упродовж віків з уст в уста, з покоління в покоління.

У своїй вступній статті до другого видання книги «Осетинские нартские сказания» (2001 р.) Президент Республіки Північна Осетія — Аланія Олександр Дзасохов писав: «У самому центрі Кавказу, на північ і на південь від Головного Кавказького хребта, живе народ, якому в історичних і філологічних наукових пошуках відводиться роль значно більша за його нинішню невелику чисельність. Цей народ — осетини, нащадки і спадкоємці давніх скіфів і сарматів, які ввійшли в середньовічну історію Європи і Азії під назвою «алани». Алани-осетини зберегли скіфську мову і культуру, бережно пронесли крізь віки й тисячоліття безцінні пам'ятки фольклору».

Однією з величних пам'яток культури скіфської прадавнини й аланського середньовіччя є нартський епос, який відомий усьому світові і ввійшов до скарбниці неперевершених творінь людства.

Витоки нартського епосу сягають III тисячоліття н. е. Сказання про героїв-нартів відображені в образотворчій художній формі величезного періоду життя народу — від родового устрою до феодальної роздробленості та занепаду середньовічної Аланської держави.

Прадавньою основою нартського епосу вчені називають міфологічні та релігійні уявлення про навколишній світ, які займали значне місце і в героїчних сказаннях. По сусідству з нартами живуть і діють велетні і карлики, герої сказань на рівних спілкуються з небожителями, спускаються в підводне царство, мандрують Країною потойбічного світу, розуміють мову птахів і звірів.

Нарти — поетичний псевдонім народу, що створив епос, закарбувавши в героїчних сказаннях ідеологію, суспільні відносини й особисті ідеали ранніх етапів своєї історії. В образах безстрашних і життєрадісних, волелюбних і мудрих героїв втілено основні якості самого народу.

Сцена, на якій розгортаються основні події епосу, — це привільні степи, високі гори, морське узбережжя. Різноманітність ландшафтів та особливості природного середовища, відображені в сказаннях, характерні для територій, населених у давнину пращурами осетин, — євразійських степів і Кавказу, узбережжя Чорного й Азовського, Каспійського та Аральського морів.

Нартське суспільство влаштоване відповідно до ідеї про три соціальні функції, характерні для всіх індоіранських народів. Нарти поділяються на три роди: Алагата — зберігачів релігійних традицій; Ахсартагата, до яких належать головні герої сказань — доблесні воїни; Бората, що відрізняються численністю і багатством.

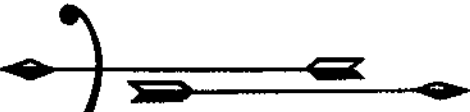
Поселення нартів складаються з трьох кварталів, у яких мешкають ці три роди. Громадські справи вирішуються на нихасі — так в аланів-осетинів і їхніх пращурів називалися народні збори.

Господарські турботи нартів пов'язані зі скотарством і землеробством, найшанованішим ремеслом є в них ковальська справа. І все ж найулюбленішою справою героїв епосу були військові походи. Це відповідає реаліям скіфо-сарматського та аланського часів. Повернувшись додому з багатою здобиччю, нарти влаштували грандіозні бенкети з військовими турнірами, піснями й танцями, щоби потому знов вирушити в далекі краї.

«Нартський вік» осетинської історії — героїчна епоха походів і воєн, боротьби за свободу, формування племінних союзів і державності. Військова ідеологія і рицарська етика пронизують епос, є основними критеріями оцінки богатирів-нартів, їхніх друзів і супротивників. Неодмінною якістю чоловіка-воїна вважалися хоробрість у битві, невибагливість у харчуванні й побуті та повага до жіноцтва.

Сказання про нартів зберігають багато деталей і сюжетів, які збігаються з описом скіфських та аланських звичаїв, а також назви багатьох країн і народів, з якими історична доля зводила предків осетин. Водночас повсякденне побутове життя нартів, як воно відображене в сказаннях, майже не відрізняються від осетинського побуту, яким

пам'ятає його старше покоління наших сучасників. Він справді є зберігачем культури народу, фольклорною пам'яткою славетним героям і подіям минулого, зібранням вірців, на яких виховувалися сотні поколінь.

Як кожен справді народний епос, нартські сказання не зведені в сталу епопею з єдиним сюжетом. Їх поєднує цілісність іншого роду — внутрішня єдність образів, стилю, ідейного змісту. За іменами головних героїв нартський епос поділяється на цикли сказань — про Архага та його синів, про Шатану й Урузмага, Сослана, Сирдона, Хамица і Бетрадза, Ацамаза та інших славних нартів.

Сказання виконувалися під акомпанемент арфи чи кисин-фандура. Їх з однаковим захопленням сприймали в селянських покоях і хоробах знаті, на гучних бенкетах і народному ніхасі, де під вечір збиралася місцева громада. Змаганнями кращих розповідачів, як правило, увінчувалися народні свята.

Перші записи нартських сказань датуються 60-ми роками ХІХ століття. Першопрохідцями у вивченні національної культури і фольклору, які започаткували збирання епічних текстів, були Василь Цораєв, Гацур і Джантемір Шанаєви. Багато їхніх послідовників виявилось і в середовищі інтелігенції. Немоżliво не назвати з вдячністю імена А. Кайтмазова, І. Собієва, С. Тукаєва, М. Гарданова, Г. Гурієва, Ц. Амбалова, М. Туганова та інших діячів осетинської культури, які записали прекрасні зразки епічної творчості.

На першій чверть ХХ ст. була виконана величезна робота з виявлення фольклорних текстів, з 20-х років її очолило Осетинське історико-філологічне товариство, що виросло в Науково-дослідний інститут, який зайнявся вивченням мови, фольклору та історії осетин. 1940 року, коли в Північній Осетії було створено урядовий Нартський комітет, почалася планова і цілеспрямована державна діяльність із збирання, наукового вивчення, систематизації і підготовки нартських сказань до видання.

У всі райони Осетії було направлено фольклорні експедиції, робилася реєстрація і виявлення сказань, які вже були опубліковані, а також рукописних зібрань, старанно записувався музичний і танцювальний фольклор, пов'язаний з епосом. Підсумком цієї роботи стало створення і публікація 1946 року зведеного тексту нартських сказань у прозовій формі осетинською мовою. Ця знаменна подія мала загальнонародний резонанс і вплинула на всі сфери культурного життя Осетії. Зведений текст став основою для перекладу нартських сказань російською мовою, який зробив Юрій Лебединський (перше видання було в 1948 р.).

1965 року у виданій ЮНЕСКО серії видатних творів світової літератури і фольклору опубліковано французький переклад нартських сказань Жоржа Дюмезіля. Нині триває кропітка й відповідальна робота